

Посилання на статтю

Юрків Н.Я. Економічні та інституційні передумови економічної безпеки в реальному секторі економіки / Н.Я. Юрків // Управління проектами та Розвиток виробництва: Зб.наук.пр. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. - № 1 (41). - С. 44-50. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/41/12ynyrse.pdf>

УДК 330.341.42

Н.Я. Юрків

ЕКОНОМІЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Охарактеризовано інституційне середовище підприємницької діяльності та запропоновано шляхи його удосконалення в контексті посилення економічної безпеки в реальному секторі економіки України. Рис. 1, табл. 1, дж. 7.

Ключові слова: реальний сектор економіки, економічна безпека, економічні передумови, інституційні передумови.

Н.Я. Юрков

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕАЛЬНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

Охарактеризованы институциональная среда предпринимательской деятельности и предложены пути его совершенствования в контексте усиления экономической безопасности в реальном секторе экономики Украины. Рис. 1, табл. 1, дж. 7.

Ключевые слова: реальный сектор экономики, экономическая безопасность, экономические предпосылки, институциональные предпосылки.

N.Y. Yurkiv

ECONOMIC AND INSTITUTIONAL BACKGROUND OF ECONOMIC SECURITY IN THE REAL ECONOMY

The characteristic of the institutional environment of business and the ways of its improvement in the context of greater economic security in the real economy of Ukraine. Figure. 1, Tab. 1, j. 7.

Keywords: real economy, economic security, economic conditions, institutional preconditions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Економічна безпека соціально-економічної системи будь-якого рівня є складною системною категорією, що визначається істотною кількістю факторів і чинників впливу. Більше того, її визначальною особливістю є динамічність, залежність від формування передумов безпеки у попередньому часовому інтервалі, забезпеченості засобами функціонування і розвитку, необхідної економічної ефективності та захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз у поточному періоді часу, а також здатності до простого, а по можливості й розширеного, відтворення капіталу та ресурсного потенціалу. Відтак, є всі підстави стверджувати, що параметри

економічної безпеки будь-якого її об'єкта (чи суб'єкта) визначаються як ефективністю застосовуваних внутрісистемних методів та засобів, так і сприятливістю зовнішніх умов.

Кожен суб'єкт економічних відносин функціонує в середовищі інших суб'єктів та інститутів - певному інституціональному полі і є залежним від характеристики його умов, їх сформованості, напрямів та динаміки зміни. Життєздатність та конкурентоспроможність економічного агента чи їх сукупності, здатність до подальшого функціонування і розвитку визначається передусім зовнішнім оточенням, проте для цього передусім необхідно забезпечити внутрішню стійкість та ефективність господарювання, плацдарм для збільшення обсягів господарювання, розвитку та капіталізації.

Саме цим обумовлюється актуальність та доцільність визначення стану економічної безпеки реального сектора економіки України через характеристики його економічного та інституціонального середовища.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Серед вітчизняних науковців дослідженнями у сфері забезпечення економічної безпеки займаються О. Барановський, О. Власюк, Т. Васильців, Т. Склярчук, М. Єрмошенко, А. Мокій та ін. [1-5]. Однак недостатньо дослідженими є питання аналізу загроз та ризиків економічній безпеці реального сектора економіки.

Метою статті є дослідження інституційного середовища підприємницької діяльності та обґрунтування передумов забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України.

Виклад основного матеріалу. Поняття реального сектора економіки не є законодавчо визнаним, а отже чітко інституціалізованим. Це своєю чергою ускладнює процес аналізу як передумов, так і безпосередньо економічної безпеки вказаного сектора економіки. Тому для ідентифікації біль-менш однорідних сегментів реального сектора національного господарства видається доцільним навести типологію складових (за видами економічної діяльності) реального сектора економіки (рис. 1).

Рис. 1. Типологія реального сектора національного господарства (за видами економічної діяльності та сегментами) (запропоновано автором)

Визначення стану економічної безпеки реального сектора економіки доцільно розпочати з аналізу економічних передумов. Сучасні передумови забезпечення стійкого функціонування і розвитку суб'єктів сектора матеріального виробництва та виробничих послуг вітчизняної економіки істотною мірою визначаються загальним макроекономічним станом посткризового відновлення економіки, який характеризується такими позитивними аспектами і тенденціями:

- збільшення обсягів виробництва і реалізації промислової продукції, виступ цього виду економічної діяльності головним каталізатором економічного зростання. Темпи зростання обсягів промислового виробництва у 2010 р. відносно 2009 р. становило 111,2 %, а у 2011 р. відносно 2010 р. – 107,6 % (у т. ч. у добувній та переробній промисловості – 108,0 % у 2011 р. відносно 2010 р., у переробній промисловості – 108,2 %, у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води – 105,3 %). Втім, до негативного можна віднести дещо нижчі темпи збільшення обсягів реалізованої промислової продукції. Так, індекс зростання цього показника у першому кварталі 2012 р. відносно аналогічного періоду попереднього року становив 1,07;

- збереження стійкої динаміки зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, хоча й за умов їх залежності від природно кліматичних умов, а також кон'юнктури внутрішніх і зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції;

- збільшення інвестицій в основний капітал (передусім завдяки інвестиціям у розвиток дорожньо-транспортного господарства і його інфраструктури) на 22,4 % за результатами 2011 р. порівняно з відповідним періодом 2010 р. (у т.ч. темпи приросту інвестицій у сільському господарстві становили 32,0 %, у промисловості

– 30,9 %, у будівництві – 46,3 %, у діяльності транспорту і зв'язку – 17,3 %; обсяги прямих іноземних інвестицій за аналогічний період зросли на 23,3 %;

– активізація залучення прямих іноземних інвестицій (у 2011 р. чистий приплив іноземних інвестицій збільшився до 7 млрд дол. США, 80 % надходжень було спрямовано до реального сектора економіки);

– пожвавлення зовнішньої торгівлі товарами (експорт товарів з України збільшився у січні – лютому 2012 р. відносно аналогічного періоду попереднього року на 10,2 %, або на 1049,8 млрд дол. США, імпорт – на 5,9 %, або на 716,5 млн дол. США. Втім, збільшилися обсяги експорту за всіма напрямками, окрім Європи (зменшення становило 14,4 %) та Америки (на 17,7 %) [6];

– збільшилася частка підприємств, що здійснювали інновації та обсяги виконаних наукових та науково-технічних робіт.

Попри низку позитивних аспектів негативними тенденціями економічного розвитку залишаються такі:

1. Недостатня конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг, а, відтак, й недостатня їх частка на внутрішньому ринку. (коефіцієнт покриття експорту над імпортом металургійної продукції постійно знижується, у 2004р. коефіцієнт покриття становив 7,4, а у 2010р. знизився до 4,1.

2. Недосягнення до кризових обсягів виробництва у більшості галузях та секторах реального сектора економіки. Йдеться про те, що за результатами господарювання у 2010 р. обсяги виробництва продукції машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості становили лише близько 70 % відносно 2007 р.

3. Значне сповільнення темпів інвестиційної активності, звуження джерел їх фінансування, а також нераціональність структури інвестицій в основний капітал у реальному секторі економіки (у 2011 р. у галузевій структурі частка інвестицій в основний капітал у сільському господарстві складала лише 7,7 %, у будівництві – 3,6 %, у сфері транспорту і зв'язку – 16,5 %) та зменшення інвестицій у рибальстві (на 45,4 % у 2011 р. проти 2010 р.), в сфері операцій з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям (на 1,9 %). Це негативно впливає на обсяги і тенденції промислового, сільськогосподарського, спеціального та житлового будівництва, а також зайнятість у цьому виді економічної діяльності.

4. Істотне зменшення обсягів будівельних робіт (якщо у першому півріччі 2011 р. їх обсяги відносно аналогічного періоду попереднього року збільшувалися, то за 11 місяців поточного року лише на 0,6 % збільшилися порівняно з обсягами аналогічного періоду минулого року).

5. Погіршення рентабельності операційної діяльності підприємств сільського господарства (рентабельність зменшилася за результатами господарювання у 2011 р. відносно 2010 р. на 19,7 %) та транспорту і зв'язку (на 3,9 %); від'ємний рівень рентабельності операційної діяльності в будівельному секторі (-0,3 %) та у сфері надання комунальних і індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (-16,7 %), а також низький – у сільському господарстві (3,5 %).

Значна частка збиткових підприємств (42,6 % загалом по економіці станом на 2011 р., 53,6 % у сфері надання комунальних і індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту, 50,4 % у будівництві, 46,0 % у сфері транспорту та зв'язку, 44,1 % у промисловості.

Значний рівень зношеності основних засобів у сільському господарстві, у промисловості та низькі середньорічні коефіцієнти їх оновлення.

Недостатня інноваційна активність (частка промислових підприємств, що впроваджували інновації, у 2011 р. зменшилася відносно 2010 р. на 0,6 в.п.; частка підприємств, які впроваджували у 2011 р. нові технологічні процеси,

становила менше 2 %; частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислового виробництва зменшилася на 1,9 в.п. та становила лише 1,6 %), а також низька динаміка збільшення обсягів виробництва наукомісткої продукції (зокрема машин, устаткування, апаратури).

Наступним кроком аналізу є визначення інституційних передумов забезпечення економічної безпеки в реальному секторі економіки. У відповідності з особливостями становлення та функціонування вітчизняних інститутів визначимо такі головні сегменти інституційного середовища: ринкова конкуренція; інститут приватної власності; підприємництво. Відсутність відповідного інституційного середовища пояснює проблемність такої сфери контрактних угод, як забезпечення ефективних і «прозорих» правил конкурентної боротьби. Якщо ринкова конкуренція «прозора» і це забезпечується відповідними механізмами координації дій агентів, то ринок є передбачуваним і ефективним, але не варто очікувати від ринку позитивних ефектів усім без винятку учасникам.

За останні роки в Україні сформувалися майже всі ринкові інститути для функціонування економіки ринкового типу, однак вони потребують суттєвого вдосконалення. Однією з головних проблем економіки України є недостатній розвиток інституційного соціально-економічного середовища, яке залежить від загальної моральної свідомості учасників ринку та формальних правил поведінки. Зазначених правил необхідно дотримуватись кожному учаснику ринкової економіки, оскільки вони є частиною ментальності і культурною складовою нації. В протилежному випадку спостерігається тотальне порушення контрактних угод і значні транзакційні витрати в процесі контрактації. Підкреслимо, що загальноприйнятий у кожній країні процес контрактації є фундаментальним чинником інституційного середовища, для якого владними структурами визначаються необхідні формальні правила (правова інфраструктура), що дозволяють окреслити умови контрактів, процедури їх виконання, створюють можливості для розв'язання суперечок, встановлюють потенційні можливості відшкодування у разі порушення контрактів та розв'язання конфліктів у випадках непередбачуваних ситуацій «ex post» [2].

Наступним ключовим моментом аналізу функціонування інститутів в Україні є інститут приватної власності. Основною потребою ринкової економіки є потреба у захисті власності, яку потрібно розуміти не стільки як захист власності від насильства, скільки як необхідну компоненту чіткого визначення прав власності у формі інституційної категорії.

Враховуючи те, що в Україні все більше здійснюється угод, пов'язаних з присвоєнням-відчуженням прав власності (наприклад, на ринку нерухомості), необхідно визначити причини, які заважають розвиватися механізму специфікації і захисту прав власності та встановити його перспективи в умовах трансформації вітчизняної економіки.

Суттєвою проблемою для функціонування усєї соціально-економічної системи нашої країни на сучасному етапі є низький рівень якості корпоративного управління. Якщо у розвинутих країнах інституційна поведінка менеджерів акціонерних товариств спрямована на те, щоб максимальніше показати результати діяльності, які дозволяють збільшити рівень капіталізації підприємства, то у вітчизняних умовах управлінці та мажоритарні акціонери намагаються «приховати» фінансові потоки і занизити показники, а прибуток поділити серед обмеженої кількості акціонерів, не враховуючи інших (міноритарних) власників.

Серед найпомітніших вітчизняних компаній, де резонансно відбувалися корпоративні конфлікти вирізняють наступні: СП «Полтавська нафтогазова компанія», ВАТ «Запорізький алюмінієвий комбінат», ВАТ «Полтава» – «Одеса»

– «Луганськ» – обленерго», ВАТ «Миколаївський глиноземний завод», НВК «Галичина», ВАТ «Укррічфлот», ВАТ «Меткомбінат «Азовсталь», АТ «Центренерго» та «Київенерго», АТ «Смілянський пивоварний завод», ВАТ «Нижньодніпровський трубопрокатний завод», ВАТ «Оболонь», ВАТ «Запоріжжя кокс» [7].

Для підвищення економічної безпеки економічних агентів та усунення вірогідних корпоративних конфліктів необхідно закласти такі загальноприйняті у світовій практиці норми, що інтенсивно порушуються в Україні, як:

1) захист прав та законних інтересів власників за умови рівноправності акціонерів;

2) врахування законних інтересів зацікавлених осіб, заохочення активного співробітництва між громадянами та зацікавленими особами щодо створення робочих місць та покращення фінансового стану підприємства;

3) розкриття інформації та прозорість вирішення усіх важливих питань, що стосуються підприємства, які, зокрема, включають дані про фінансовий стан, результати господарської діяльності, власність та технологію управління;

4) розмежування повноважень органів управління, функцій та обов'язків між загальними зборами, спостережною радою та виконавчим органом;

5) дієвість та незалежність спостережної ради щодо забезпечення стратегічного управління підприємством, ефективності контролю за його діяльністю, а також відповідальності перед акціонерним товариством.

Узагальнимо передумови та чинники впливу на економічну безпеку підприємств реального сектора національної економіки в табл. 1.

Таблиця 1

Передумови забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України (складено автором)

Передумови, що сприяють розвитку суб'єктів реального сектора економіки	
<i>Сприятливі</i>	<i>Несприятливі</i>
Щодо економічної незалежності	
<i>інституційні</i>	<i>інституційні</i>
наявність людського капіталу, наукового та виробничо-технічного потенціалу;	недосконалість конкурентного середовища та значний тіньовий сектор;
наявність доступу до окремих видів ресурсного забезпечення та сегментів внутрішнього ринку;	високий рівень економічної злочинності, рейдерства та корупції в органах державного управління
наявність державних програм розвитку секторів реального сектора;	низька ліквідність і платоспроможність підприємств;
належний рівень розвитку інфраструктури економічної безпеки;	<i>економічні</i>
наявність розвинутої системи самоорганізації підприємств	значний рівень фізичного зносу основних засобів та низький рівень модернізації техніко-технологічної бази;
популяризація продукції вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках;	низька інвестиційна активність підприємств;
удосконалення системи захисту права власності;	недостатня державна підтримка розвитку суб'єктів реального сектора економіки;
<i>економічні</i>	фінансова і ресурсна обмеженість підприємств;
поступове зниження рівня енерго- та ресурсомісткості виробництва, підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств;	зниження рівня доступності підприємств до фінансово-кредитних ресурсів;
введення нових основних засобів підприємствами	зростання ресурсомісткості вітчизняного виробництва внаслідок підвищення цін на енергоресурси;
	підвищення рівня зносу основних засобів;
	зниження рівня зайнятості на підприємствах реального сектора

Продовження таблиці 1

Щодо фінансово-економічної ефективності

<p><i>економічні</i></p> <p>істотна частка суб'єктів реального сектора економіки в загальній кількості діючих та прибуткових підприємств, обсягах реалізованої продукції, зайнятості та оплаті праці; зростання витратовіддачі; збільшення доходу на одну гривню власного капіталу; підвищення продуктивності праці, фондівіддачі та оборотності оборотного капіталу; підвищення рентабельності операційної діяльності та збільшення частки прибуткових підприємств</p>	<p><i>економічні</i></p> <p>істотна частка збиткових підприємств; низька рентабельність операційної діяльності; малий фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування; відносно не високі показники продуктивності праці, доходівіддачі власного капіталу, основних засобів та оборотних активів; висока витрато місткість виробництва; низька енергоефективність виробництва; невисока конкурентоспроможність продукції, зокрема на зовнішніх ринках; низька ефективність державної політики розвитку реального сектора економіки</p> <p><i>інституційні</i></p> <p>нівелювання переваг суб'єктів малого підприємництва, передбачених спрощеною системою оподаткування, звітності та обліку; зростання тіншового та необлікованого секторів економіки, посилення системності проблеми розвитку реального сектора внаслідок збереження тенденцій до монополізації ринків та участі в цих процесах представників влади; зниження рівня конкурентоспроможності внаслідок неналежної інноваційної активності вітчизняних підприємств; погіршення економічної ефективності господарювання у будівельній та сфері транспорту і зв'язку</p>
<p>Щодо здатності до розвитку</p>	
<p><i>інституційні</i></p> <p>розширення "середнього класу" та підвищення рівня демократизації суспільства; пом'якшення адміністративних бар'єрів доступу до комерційної господарської діяльності в реальному секторі економіки; розвиток інвестиційної активності підприємств; підвищення якості системи управління підприємствами;</p> <p><i>економічні</i></p> <p>активізація процесів розвитку сільського господарства; загальноекономічна стабілізація та підвищення платоспроможності населення</p>	<p><i>інституційні</i></p> <p>наявність значних негативних тенденцій розвитку підприємницької діяльності в реальному секторі економіки; низький рівень структурної модернізації та недосконалість більшості структурних макроекономічних характеристик; недосконалість законодавства у сфері протекції та стимулювання розвитку суб'єктів реального сектора вітчизняної економіки</p> <p>зменшення кількості діючих суб'єктів господарювання, зокрема у секторі фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності;</p> <p><i>економічні</i></p> <p>низька інноваційна активність суб'єктів базових галузей; низький рівень експортного потенціалу; сповільнення темпів розвитку реального сектора економіки</p>

Висновки. Економічні і інституційні передумови економічної безпеки реального сектора економіки (сприятливі і несприятливі), можна розглядати в таких компонентах: щодо економічної незалежності; щодо фінансово-економічної ефективності; щодо здатності до розвитку суб'єктів реального сектора економіки.

Чинниками, що позитивно впливають на забезпечення економічної безпеки реального сектора вітчизняної економіки є: відновлення економічного зростання та попиту на вітчизняну продукцію на зовнішніх ринках (зокрема країнах – основних торговельних партнерах нашої держави); поступове покращення фінансового стану вітчизняних підприємств та підвищення рівня доходів населення; зростання цін на сільськогосподарську продукцію; поступове збільшення обсягів державного фінансування заходів, спрямованих на структурну модернізацію регіональних економічних комплексів.

Охарактеризовані передумови та чинники є характерними для більшості регіонів нашої держави, що зумовлює подальшу доцільність застосування комплексного, системного і просторово-територіального підходу до вирішення

проблеми забезпечення економічної безпеки реального сектора системи національного господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О.І. Формування дієвої системи економічної безпеки як запорука розвитку підприємництва в регіонах України / О.І. Барановський // Матеріали українсько-російської науково-практичної конференції "Регіональна політика розвитку підприємництва в Україні і проблеми інвестицій". – К.: Манускрипт. – 1995. – С. 55-61.
2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.
3. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. – К.: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при РНБО України, 2008. – 48 с.
4. Геєць В. Соціально-економічні пріоритети розвитку України 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.
5. Склярук Т.В. Аналіз структурних складових трансакційних витрат підприємства / Т.В. Склярук // Шляхи виходу України із світової фінансово-економічної кризи : зб. тез доповідей XI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молодих учених. – Донецьк, 31 березня 2009 р.) / Мін-во освіти і науки України, Донецький економіко-гуманітарний ін-т, навч.-наук.-виробн. комплекс «Прометей». – Донецьк : ТОВ «ДЕГ», 2009. – С. 248-250.
6. Офіційний Інтернет-ресурс Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Інтернет-ресурс Freedomhouse [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.freedomhouse.org.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Козаченко Г.В.

Стаття надійшла до редакції
21.02.2012 р.